Siyasi mühacirətimiz

Azərbaycançılıq məfkurəsinin kamil ideoloqu

Həm də Əhməd Cavadın məhbəs yoldaşı...

Sovet rejiminin uzun illər adını yasaq etdiyi, amma Azərbaycan mühacirət tarixinin şanlı səhifələrində qürurla anılan və ömrünün sonuna qədər Azərbaycanın azadlığı uğrunda mübarizə aparmış Hüseyn Baykara müstəqillik tariximizin xalqımıza yenidən bəxş etdiyi və tanıtdığı şəxsiyyətlərindəndir.

Bəlkə də Azərbaycanda qalsaydı, onu Qara Hüseynbəyli kimi tanıyacaqdılar. Amma qalmadı... Qalsaydı, ola bilsin, NKVD tərəfindən həbs edilib və həbsxanada bir neçə ay eyni kamerada qaldığı Əhməd Cavadın tale yolunu o da yaşamalı olardı: ya Sibirə göndərilərdi, ya da güllələnərdi... Amma tale ona başqa bir həyat yolu seçməyə məcbur etdi.

Baykaranın zəngin yaradıcılıq irsini Azərbaycan xalqına təqdim edən yaxın qohumu, Bakı Dövlət Universitetinin dosenti Azelma xanım Həsənova onun haqqında həyəcanla danışır. Uzun illər Fransanın Azərbaycandakı səfirliyində çalışmış, fransız dilində çoxsaylı məktəb və universitet dərsliklərinin müəllifi olan Azelma xanım ömrünün uzun illərini yaxın qohumunun irsini araşdırmağa həsr edib, kitablarını Azərbaycan və rus dillərində nəşr etdirib ictimaiyyətə çatdırıb. Baykaranın mühacirətdə çap olunmuş üç kitabı - "Azərbaycanda yeniləşmə hərəkatı. XIX əsr" 1966-cı ildə Ankarada, "Azərbaycan istiqlal mübarizəsi tarixi" 1975-ci ildə və "İran inqilabı və azadlıq hərəkatları" 1978-ci ildə İstanbulda nəşr edilmişdir. Azelma xanımın təşəbbüsü ilə Azərbaycanda nəşr olunan bu kitablar Şuşada tanınmış Şirinbəyovlər nəslinə ithaf olunub ki, Hüseyn Baykara da bu nəslin nümayəndəsidir.

Hüseyn Baykara Şuşada doğulub, əsl adı Qara, soyadı Hüseynbəyli olub. Kökü Şirinbəyovlara gedib çıxır. AXC-nin qurucuları sırasında olmasa da, gənclik illərindən bolşevizmə qarşı mübarizə yolunu seçmişdi. Hətta 1923-cü ilin sonlarında milli ideyalarına görə həbs edilmiş və həbsxanada şair Əhməd Cavadla eyni kamerada məhbəs yoldaşı olmuş, həbsdən bir neçə il sonra ona xaricə mühacirətə getməyi təklif etmiş, lakin etrazla qarşılanmışdır. Bununla bağlı o, "Azərbaycanda istiqlal mücadiləsinin tarixi" kitabında Əhməd Cavada həsr etdiyi məqalədə yazır: " ...həbsdən Əhməd Cavad Azərbaycan kommunistlərinin müdaxiləsi ilə, mən isə bir təsadüf nəticəsində qurtuldum. (Ə.Cavadın çıxarılmasına kömək edən kommunistlər sonradan Stalin tərəfindən güllələndi). Hərdənbir onun evinə gedərdim. Bir gün təsadüfən Ə.Cavadla, gizli milli istiqlal komitəsinin rəhbəri Dadaş Həsənzadə və liderlərdən Rəhim bəy Vəkilli ilə görüşdük. Uzun söhbətdən sonra mən gizli komitənin tanınmış üzvlərindən bir qisminin Azərbaycanın xaricinə çıxmasını təklif etdim. Azərbaycan istiqlal mücadiləsinin hər üç lideri də mənim bu təklifimə qarşı çıxdılar və dedilər: "Mən xarici ölkəyə gedim, sən get, o biri də getsin, bəs bu bədbəxt və talesiz günləri bu millətlə kim paylaşsın?". Əhməd Cavad və Rəhim bəy Vəkilli mənim sözlərimə bərk hirsləndilər... O vaxtdan düz yarım əsr keçmişdir. Azadlıq uğrunda mübarizə aparan hər üç azadlıq aşiqi vədlərinə sadiq qalmış, Azərbaycan xalqının bədbəxt günlərini xalqla birgə yaşamışlar. Dadaş Həsənzadə güllələnmiş, Rəhim bəy Vəkilli özünü öldürmüş, Əhməd Cavad isə Sibirə sürgün olunmuş və ondan bir daha xəbər gəlməmişdir".

Qazax seminariyasında ədəbiyyat müəllimi olan qardaşı Surxay Hüseynbəyli siyasi əqidəsinə görə həbs edilmiş və 10 il müddətinə SLON - Solovetski Xüsusi Təyinatlı Düşərgəsinə sürgün edilmişdi. O, dostları vasitəsilə qardaşına xəbər göndərir ki, təcili Bakını tərk etsin, yoxsa onu da həbs edəcəklər. Beləliklə, 1927-ci ilin yazında Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsində təhsil alan Qara Hüseynbəyli çoban paltarı geyinərək İrana, oradan Türkiyəyə köçür.

Yüzlərlə mühacirə qucaq açan Türkiyə Qara Hüseynbəyli üçün də yeni yürd – Vətən olur. Türkiyədə Hüseyn Baykara adı ilə yaşayır, Ankara Universitetinin hüquq fakültəsini bitirdikdən sonra Elağızda hakim işləyir. Bir müddət sonra İstanbula qayıdır və prokuror vəzifəsini tutur, sonra ömrünün axırınadək vəkillik edir. Hüquqşünaslıqla yanaşı, bədii-publisistik fəaliyyətlə də məşğul olur, "bir dəfə azadlıq dadını görmüş" Azərbaycanın istiqlalı uğrunda mübarizəyə başlayır. "Azəri-Türk", "Odlu Yurd", digər qəzet və jurnallarda Azərbaycan mədəniyyəti, ədəbiyyatı, ziyalıları, xalqımızın keşməkeşli mübarizə tarixi haqqında məqalələrlə çıxış edir. Onun məqalələrində yanğı və nisgillə təqdim olunan qəsb edilmiş, yaralı bir Azərbaycan var. "Azərbaycanda erməni basqısı və Naxçıvan məsələsi", "Azərbaycan istiqlalının 50 illiyi dolayısı ilə", "Azərbaycan cümhuriyyətinin iki hərbi zəfəri", "Azərbaycan renessansını yapanlardan Abbasqulu Ağa Bakıxanov", "Azərbaycan istiqlal mücadiləsinin iqtisadi təməli", "Dədə Qorqud kitabı üzərinə notlar" və s. yazılar həm də Hüseyn Baykaranın narahat taleyinin həyəcan sədalarıdır. O, özünün "Azərbaycan mədəniyyəti tarixi" və "Azərbaycan istiqlal mübarizəsi tarixi" kitablarını millətin azadlıq mübarizəsinin əlifbası kimi təqdim edib. Hətta sonuncu kitabında Azərbaycanın istiqlal savaşı tarixi ilə yanaşı, milli azadlıq hərəkatının siyasi-ideoloji, siyasi-fəlsəfi mahiyyətini də göstərməyə nail olub. Müstəqil milli Azərbaycan Cümhuriyyəti dövründən bəhs edən bu kitabda ölkəmizin Rusiya tərəfindən işğalı, yeni yaranan dövlətin başına gələn müsibətlər, V.İ.Leninin "alman casusu" olduğu, S.Şaumyanın nə üçün Bakıya gəldiyi, ermənilərin və bolşeviklərin törətdikləri qırğın, türklərin hərbi yardımı və s. bizə məlum olmayan hadisələr, sənədlər öz əksini tapmışdır. Kitabda Azərbaycanın mühacirətdə olan ziyalıları haqqında da geniş məlumatlar yer alır.

Akademik İsa Həbibbəyli onun XX əsrin əvvəllərindəki azadlıq hərəkatının müxtəlif qütbləri haqqında baxışlarını mükəmməl siyasi-elmi təsnifat kimi təqdim edir, onu azərbaycançılıq ideyasını kamil ideoloqu adlandırır. Araşdırmaçı alim Faiq Ələkbərov yazır ki, "Mühacir Azərbaycan türk aydınları M.Ə.Rəsulzadə və M.B.Məmmədzadədən sonra, ictimai-siyasi və mədəni-fəlsəfi irsində Azərbaycanın istiqlal davası tarixinə və mədəniyyətinə mühüm yer ayıran mühacir ziyalımız Hüseyn Baykara (1904-1984) olmuşdur". Müəllif Azərbaycan türkçülüyü ideyasını və milli azərbaycançılığı Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Mirzə Bala Məmmədzadədən sonra, Azərbaycan-türk ictimai-siyasi və mədəni-fəlsəfi irsində yaşadan, Azərbaycanın istiqlal davası tarixində mühüm yer tutan mühacir aydınlarımızdan birinin Hüseyn Baykara olduğunu cəsarətlə söyləyir: "Azərbaycana milliyyətçilik fikrini Əhməd Ağaoğlunun Fransadan, Əli bəy Hüseynzadə, Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin İstanbuldan gətirdiyi düşüncəsi yanlış və əsassızdır... Mədəni-fəlsəfi irsinin əsasını Azərbaycan ideyası təşkil edən H.Baykaranın «Azərbaycan renessansını yapanlardan Abbasqulu Ağa Bakıxanov», «Dədə Qorqud kitabı üzərinə notlar», "Azərbaycan istiqlal mücadiləsinin iqtisadi təməli", "Azərbaycan Cümhuriyyətinin iki hərbi zəfəri» və s. məqalələri diqqəti cəlb edir".

Hüseyn Baykara Azərbaycan türkçülüyü ideyası və onun gerçək təcəssümü olan müstəqil və milli Azərbaycan uğrunda ömrünün sonuna qədər mübarizə aparanlardan olmuşdur. Baykaranın əsərlərini rus dilinə tərcümə edən jurnalist Salihə Əliyeva "Vətən onların adlarını bilməlidir" məqaləsində yazırdı: "Hüseyn Baykara Azərbaycanın öz müstəqilliyini bərpa edəcəyinə bütün qəlbi ilə inanırdı".

N.QƏDİMOĞLU,
"Xalq qəzeti"